

ADABIYOT — INSON RUHINING OYNASI

*Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Azimova Sevinch*

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyotning inson ruhiyati, ma'naviy olami va axloqiy kamolotini shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Badiiy asarlarning inson qalbini anglash, ezgulik va yuksak insoniy fazilatlarni qaror toptirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, adabiyotning jamiyat ma'naviy taraqqiyotidagi o'rni hamda uning estetik va tarbiyaviy vazifalari ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: adabiyot, inson ruhi, ma'naviyat, badiiy obraz, badiiy tafakkur, estetik tarbiya, milliy qadriyatlar, badiiy asar, axloqiy kamolot, kitobxon.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль литературы в формировании духовного мира, нравственных качеств и внутреннего мира человека. Анализируется значение художественных произведений в познании человеческой души, утверждении гуманистических ценностей и воспитании личности. Особое внимание уделяется эстетической, воспитательной и духовной функциям литературы в развитии общества.

Ключевые слова: итература, душа человека, духовность, художественный образ, художественное мышление, эстетическое воспитание, национальные ценности, художественное произведение, нравственное развитие, читатель.

Abstract: This article examines the role of literature in shaping the human spirit, moral values, and inner world. It analyzes the significance of literary works in understanding human psychology, promoting humanitarian ideals, and fostering personal development. The study also highlights the aesthetic, educational, and spiritual functions of literature in the cultural and moral progress of society.

Keywords: literature, human spirit, spirituality, literary image, artistic thinking, aesthetic education, national values, literary work, moral development, reader.

Adabiyot insoniyat ma'naviy hayotining ajralmas qismi bo'lib, u jamiyatning tarixiy taraqqiyoti, milliy qadriyatlari va inson ruhiy olamini o'zida mujassamlashtiradi. Inson hayoti, uning quvonch va iztiroblari, orzu-intilishlari hamda axloqiy tanlovlari eng avvalo badiiy adabiyotda o'zining yorqin ifodasini topadi. Shu bois adabiyot ko'pincha **“inson ruhining oynasi”** deb ta'riflanadi. Chunki badiiy asar voqelikni shunchaki aks ettirib qolmay, balki inson qalbining eng nozik kechinmalarini, uning ichki olamidagi ziddiyatlarni ham chuqur badiiy talqin etadi. Adabiyotning asosiy obyekti insondir. Yozuvchi yoki shoir badiiy obraz yaratish orqali

insonning tashqi qiyofasining emas, balki uning ruhiy dunyosini, xarakterini, hayotga munosabatini va ma'naviy qiyofasini ochib beradi. Shu jihatdan badiiy asar kitobxonni voqealarni kuzatishga emas, balki qahramon bilan birga yashashga, uning dardini his etishga undaydi. Natijada kitobxon asar orqali o'zini anglaydi, o'z hayotiga, xatti-harakatlariga tanqidiy nazar bilan qarashni o'rganadi. Bu esa adabiyotning tarbiyaviy va psixologik ta'sir kuchini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Sharq mumtoz adabiyotida ham inson qalbini tasvirlash masalasi yetakchi o'rin egallagan. Alisher Navoiy o'zining doston va g'azallarida komil inson g'oyasini ilgari surar ekan, insonning ma'naviy poklanishi, ilm va ezgulikka intilishi jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti ekanini ta'kidlaydi. Uning qahramonlari tashqi qudrati bilan emas, balki ruhiy komilligi, sabr-toqati, vafodorligi va adolatparvarligi bilan ulug'lanadi. Shu sababli Navoiy asarlari bugungi kunda ham inson ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qilayotgan bebaho ma'naviy meros hisoblanadi.

XX asr o'zbek adabiyotida Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, Abdulla Qahhor singari ijodkorlar ham inson ruhiyatini badiiy tadqiq etishga alohida e'tibor qaratdilar. Masalan, Abdulla Qodiriyning **“O'tkan kunlar”** romanida Otabek obrazi orqali vatanparvarlik, adolat va insoniylik g'oyalari yoritilgan bo'lsa, Kumush timsolida o'zbek ayolining sabr-bardoshi, vafosi va ma'naviy go'zalligi tasvirlanadi. Cho'lponning **“Kecha va kunduz”** romanida esa shaxs erkinligi, inson qadr-qimmati va millat taqdiri bilan bog'liq ruhiy kechinmalar chuqur psixologik tasvir orqali ochib beriladi. Bu asarlar kitobxonni nafaqat voqealar bilan tanishtiradi, balki inson qalbining murakkab olamini anglashga ham yordam beradi. Zamonaviy o'zbek adabiyotida Erkin A'zam, Tog'ay Murod, O'tkir Hoshimov, Xurshid Do'stmuhammad kabi yozuvchilar ijodida ham inson ruhiyati markaziy mavzuga aylangan. Ayniqsa, O'tkir Hoshimovning **“Dunyoning ishlari”** qissasi va **“Ikki eshik orasi”** romani mehr-oqibat, ota-ona qadri, insoniylik va vijdon masalalarini hayotiy obrazlar orqali yoritadi. Erkin A'zamning hikoyalarida esa insonning ichki kechinmalari, vaqt va xotira, yolg'izlik hamda ma'naviy izlanishlar nozik psixologik tasvir vositasida ochib beriladi. Ushbu asarlar inson qalbini anglash va ruhiy dunyosini tadqiq etish borasida zamonaviy o'zbek nasrining muhim yutuqlari sanaladi.

Adabiyotning inson ruhiyatiga ta'siri uning estetik tabiati bilan ham bog'liq. Badiiy asarni mutolaa qilgan kitobxon voqealarni tasavvur qiladi, qahramonlar taqdiriga hamdard bo'ladi, yaxshilik va yomonlik mezonlarini anglaydi. Psixologlar badiiy mutolaaning insonda empatiya, ya'ni boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga hamdard bo'lish qobiliyatini rivojlantirishini ta'kidlaydilar. Shu ma'noda adabiyot nafaqat estetik zavq bag'ishlaydi, balki insonning ruhiy kamoloti va axloqiy tarbiyasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda insonning kitob mutolaasiga bo'lgan ehtiyoji yanada ortmoqda. Raqamli axborot oqimi insonni

tezkor xabarlar bilan ta'minlasa-da, uning ruhiy ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi. Badiiy adabiyot esa insonni mushohada qilishga, fikrlashga va o'zligini anglashga undaydi. Shu sababli kitob mutolaasi ma'naviy immunitetni mustahkamlovchi, yosh avlodda mustaqil fikrlash va yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantiruvchi muhim omillardan biri bo'lib qolmoqda. Demak, adabiyot inson ruhining haqiqiy oynasi sifatida uning ichki olamini, ma'naviy qiyofasini va hayot haqidagi qarashlarini aks ettiradi. Har bir davr adabiyoti o'sha zamon insonining ruhiy kechinmalari, orzu-umidlari va ijtimoiy muammolarini badiiy obrazlar vositasida yoritadi. Shu jihatdan adabiyot nafaqat san'at turi, balki insonni anglash, jamiyatni tarbiyalash va ma'naviy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazuvchi muhim ma'rifiy vosita sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Adabiyot insonning ma'naviy olami, ruhiy kechinmalari va hayotiy qarashlarini badiiy aks ettiruvchi muhim san'at turidir. Badiiy asarlar orqali kitobxon ezgulik va yovuzlik, mehr va vijdon, sadoqat va insoniylik kabi umuminsoniy qadriyatlarni anglaydi. Shu bois adabiyot nafaqat estetik zavq bag'ishlaydi, balki shaxsning ma'naviy kamolotiga xizmat qilib, inson ruhining haqiqiy oynasi sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2011.
2. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2019.
3. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 336 b.
4. Qozoqboy Yo'ldoshev. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 224 b.
5. Ibrohim G'afurov. E'tiqod va ijod. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006. – 304 b.